

Anpassningar för oss med dyslexi

Intervjuer med elever och lärare på gymnasiet och universitetet

Hjälpmedelsinstitutet

Anpassningar för oss med dyslexi

Intervjuer med elever och lärare på gymnasiet och universitetet

Författare Anita Hildén

Hjälpmedelsinstitutet

© Hjälpmedelsinstitutet (HI), 2013
Författare: Dylslexiförbundet FMLS Anita Hildén
Foto: Jonas Arneson, Peter Stridsberg. Personerna på bilderna är inte desamma som de som figurerar i texten.
Formgivning: Soya Kommunikation
Tryckeri: Mixi Print, 2013.
ISBN 978-91-86633-37-0 (tryck)
URN:NBN:se:hi-2013-13316 (pdf)
Artikelnummer: 13316

Publikationen kan hämtas som ett pdf-dokument
på Hjälpmedelsinstitutets webbplats, www.hi.se.
Den kan också beställas i alternativa format från HI.

Innehåll

Förord	7
Inledning	7
Dyslexi	7
Delaktighet och aktivitet	8
Alternativa verktyg	9
Så här är det för Malin	11
Förberedelse inför lektion	11
Stöd under lektioner	12
Skrivhjälpmedel	13
Provsituation	14
Nya anpassningar för Malin	16
Så här är det för Daniel	17
Förberedelse inför lektion	17
Stöd under lektioner	17
Skrivhjälpmedel	19
Provsituation	20
Nya anpassningar för Daniel	21
Så här är det för Johan	22
Förberedelse inför lektion	22
Stöd under lektioner	23
Skrivhjälpmedel	24
Provsituation	24
Nya anpassningar för Johan	25
Så här är det för Magnus	27
Förberedelse inför lektion – föreläsning	28
Stöd under lektioner och studier	28
Skrivhjälpmedel	29
Provsituation	29
Nya anpassningar för Magnus	30
Så här är det för Jenny	31
Förberedelse inför lektion – föreläsning	31

Stöd under lektioner och studier	31
Skrivhjälpmedel	32
Provsituation	33
Nya anpassningar för Jenny	34
Så här är det för Lisa	35
Förberedelse inför lektion – föreläsning	35
Stöd under lektioner och studier	36
Skrivhjälpmedel	36
Provsituation	36
Nya anpassningar för Lisa	37
Speciallärarens betydelse	38
Så här gör specialpedagogen Maggie	39
Förberedelse inför lektion	39
Stöd under lektioner och studier	39
Skrivhjälpmedel	40
Provsituation	41
Så här gör specialläraren Inger	42
Förberedelse inför lektion	43
Stöd under lektioner och studier	43
Skrivhjälpmedel	44
Provsituation	44
Så här gör matematikläraren Sara	45
Förberedelse inför lektion	46
Stöd under lektioner och studier	46
Provsituation	46
Citat från Matteklotter	47
Intervjuarens reflektion	48
Delaktighet	48
Stöd från speciallärarna	49
Bemötande från lärare	50
Önskade anpassningar	50
Referenser	52

Förord

Den här intervjustudien är genomförd av Anita Hildén på uppdrag av Dyslexiförbundet och Hjälpmedelsinstitutet. Rapporten togs fram inom ramen för projektet ”Vägar till arbete” som drivs av Hjälpmedelsinstitutet med medel från Arvsfonden. Projektet är treårigt och har som mål att bidra till att stärka elever med olika hinder och svårigheter genom att öka teknikanvändning i skolan och under praktikperioder. Projektet ska ta reda på om ny teknik är bra för unga som av olika anledningar har svårt att klara målen i gymnasiet.

Elever som har dyslexi och går i gymnasieskolan och på universitetet intervjuades om sin skolsituation och vilka behov de har av anpassningar i undervisningssituationer. Eleverna tillfrågades om vilken hjälp de fick med förberedelser inför lektioner och vilket stöd de erbjöds under lektionerna; i skrivprocessen samt vid provsituationer och läxarbete. Utifrån sina behov fick de beskriva om och hur de skulle känna sig mer delaktiga om de fick tillgång till fler tekniska hjälpmedel.

Studien visar att teknik och anpassningar för olika behov är nödvändiga, men utan ett förhållningssätt hos lärare händer ingenting. I intervjuerna nämnde samtliga elever lärare som gett dem ökad delaktighet och förutsättningar att klara sina studier på ett optimalt sätt. För att belysa detta och ge goda exempel intervjuades också några av dessa lärare.

Inledning

Dyslexi

Dyslexi eller specifika läs- och skrivsvårigheter är en varaktig funktionsnedsättning som innebär svårigheter med att läsa och skriva. Det finns ingen entydig definition av vare sig dyslexi eller läs- och skrivsvårigheter och det går därför inte att ange exakt hur många personer som har dessa svårigheter. En vanlig bedömning är att 5–8 procent av befolkningen har betydande svårigheter att läsa och skriva (Dyslexiföreningen, 2012) vilket gör att vi kan räkna med att det finns några elever i varje klass.

Svårigheten ligger inte enbart i läsningen utan medför också att elever som har svårt att läsa ofta har problem med att förstå vad det är de läser. En elev kan kämpa sig igenom en text men kan efter det inte säga vad texten handlade om. Allt för mycket energi har lagts på att avkoda bokstäverna så att textens betydelse har gått förlorad. Läsning är en kombination av avkodning och förståelse av det man läser (Myrberg, 2007).

Dessa svårigheter borde kunna undanröjas om man helt följer Skollagen som säger att man i utbildningen ska ta hänsyn till barns och elevers olika behov.

”Lärare ska:

- utgå från att eleverna kan och vill ta ett personligt ansvar för sitt lärande,
- svara för att alla elever får ett reellt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och innehåll i undervisningen,
- uppmuntra elever som har svårt att framföra sina synpunkter att göra det,
- låta eleverna pröva olika arbetssätt och arbetsformer, och
- tillsammans med eleverna planera och utvärdera undervisningen”

(Skollag SFS nr: 2010:800, Sid 12).

Delaktighet och aktivitet

Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsas (ICF) övergripande mål är att erbjuda en struktur och ett standardiserat språk för att beskriva funktionsförmåga och funktionshinder i relation till hälsa (Socialstyrelsen, 2003). ICF kan beskrivas som en förklaringsmodell där olika dimensioner av fungerande och funktionshinder står i fokus tillsammans med miljöns utformning. Den centrala komponenten är aktiviteter som elever deltar i och upplevelse av delaktighet i dessa aktiviteter, kroppsliga funktioner samt miljöns komponenter. Alla elever har olika förutsättningar och eftersom elevernas svårigheter uppstår i en kontext inkluderar ICF även omgivningsfaktorer.

Undervisningen måste alltså anpassas till elevens enskilda behov i varje skol-situation. Trots skollag och tillgång till ett stort antal alternativa verktyg som kan kompensera för brister och svårigheter ser inte alla elevers undervisnings-situationer ut på det sätt de önskar sig.

Skolverket har under året 2011 gjort en kvalitetsgranskning och funnit att:

”Anpassningen av undervisningen behöver utvecklas i nästan samtliga skolor (20). I granskningen finns positiva exempel, där lärare anpassar undervisningen för elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, men det är inte ett arbete som genomsyrar den dagliga undervisningen i alla ämnen och årskurser. Elever i läs- och skrivsvårigheter/dyslexi kan därför ha begränsade möjligheter att läsa, skriva och samtala om olika typer av texter. Möjligheten att använda alternativa verktyg som en del i anpassningen av undervisningen behöver utvecklas i de flesta skolor (16). I hälften av skolorna sker anpassning av undervisningen vanligtvis genom insatser en eller flera gånger i veckan utanför den ordinarie klassens ram.”

(Skolverkets kvalitetsgranskning, Rapport 2011:8)

Anpassningar och möjligheter att använda alternativa verktyg ska göras i samråd med eleverna. Huruvida ett läromedel är användbart eller inte för en elev med dyslexi måste avgöras från fall till fall. Pedagogerna måste kunna erbjuda olika versioner av samma text. Då kan den som ska ta sig an texten själv välja på vilket sätt han/hon vill göra detta och växla mellan olika sätt att läsa, lyssna eller bearbeta med hjälp av dator eller mobiltelefon.

Alternativa verktyg

Tidigare kallade man tekniska verktyg för kompensatoriska hjälpmedel. Uttrycket som används idag är mestadels alternativa verktyg. Ändringen har kommit dels på grund av att uttrycket compensation setts som något negativt och dels för att verktygen mer och mer är produkter som alla använder och att de är alternativa möjligheter att lösa en uppgift. Möjligheten att söka på Internet trots att man stavar fel har förenklats med Googles fråga ”menade

du...” och när det gäller översättning mellan olika språk så använder ungdomarna Google Translate. Smarta telefoner erbjuder många applikationer, så kallade appar, som förenklar skolarbetet.

Ansvar för att erbjuda eleverna tekniska hjälpmedel delas av kommuner och landsting. De hjälpmedel som är personligt anpassade lånas ut av vissa landsting utifrån kriteriet att en person har behov av hjälpmedlet för att självständigt kunna ta del av samhällsinformation. De hjälpmedel som en elev behöver för sitt lärande är kommunens ansvar. Det är till sist skolhuvudmannens ansvar att bygga upp kompetens, beredskap och resurser så att eleverna får det stöd de behöver.

Så här är det för Malin

Malin är 18 år och går samhällsvetenskapliga programmet med inriktning ekonomi. Hon fick sin dyslexidiagnos i högstadiet och redan då träffade hon på inlästa böcker. Hon fick erbjudande om att läsa/lyssna på skönlitteratur via datorn och ett program som heter Amis. Hennes dåvarande speciallärare lånade också ut en Mp3-spelare med en inläst bok.

Speciallärarna på skolan har en studio dit går Malin och de andra eleverna går när de upplever att de behöver ha stöd. Malin har också fasta inbokade tider då hon får hjälp av sin speciallärare. Det är specialläraren som har berättat för Malins lärare att hon har dyslexi och vilken hjälp hon behöver. Men Malin säger att lärarna inte alltid erbjuder hjälp och säger att hon blir trött på att jämt behöva säga till. Hon tror dock att hon kan få ta mer tid för både uppgifter och prov om hon vill.

– Beror på om jag vill. I matte tar jag längre tid på mig och om jag inte är klar kan jag fortsätta i studion

Förberedelse inför lektion

Jag börjar med att fråga Malin om hon får material innan lektionen eller ett moment börjar.

– Nej vi får inga papper i förväg. Läraren kommer med papper vid lektionens start och då vet jag att jag inte hinner läsa. Värst är det i engelska och internationell ekonomi. Det är långa texter att läsa. Jag hinner bara läsa en del och sedan beror det ju på vad man ska göra med texten efteråt. Jag kan reflektera texten om jag förstår den. Jättejobbigt med en uppgift bara så där.

– För en vecka sedan fick vi en text om en författare som vi skulle läsa. Vi skulle sedan berätta om saker som var typiska för författaren. Jag hann inte. Det vore bra om jag fått texten innan. Han kunde ju gett papperet vid lektio-

nen innan. Eftersom läraren har en plan så kunde han ju ha gett mig pappret i slutet av förra lektionen eller i korridoren. Han skulle ju också ha kunnat skicka den till min Iphone före lektionsstart så kunde jag ju lyssna på den.

– Man skulle ju kunna få texten före helgen så kan jag få den uppläst i datorn eller telefonen. För om någon annan läser är det bättre, för när jag läser själv fastnar jag annars lätt på orden jag läser. På engelska är det svårt, man tänker jaha vad handlar det här om? Då är det lättare med svenska texter.”

Hon berättar vidare att läsa högt inför klassen är svårt då hon är rädd att de andra skrattar om hon läser fel. Hon berättar att vid ett tillfälle skulle de spela en pjäs på engelska i skolan.

– Jag vet inte var jag fick det ifrån men jag hittade på att jag skulle till doktorn, den lektionen. Jag blev jättenervös. Så jag kom inte till den lektionen.

Jag frågar om hon blivit erbjuden inskannad text så att hon kan få den uppläst med talsyntes.

– Nej, jag har aldrig blivit erbjuden inskannad text. De tycker nog att det tar för lång tid att fixa det. Men jag skulle ju kunna gå och skanna själv om den finns lätt att använda. Då skulle jag slippa att skriva av. Man har vant sig att ta hem pappren och läsa hemma. Jag vet att jag lägger ner mer tid på hemarbete än mina jämnåriga.

Stöd under lektioner

När jag pratar med Malin om vilken hjälp hon får under lektionerna berättar hon att hon fått skönlitteratur i Daisy och att hon lyssnar i datorn eller mobilen. Hon har fått hjälp av skolans bibliotekarie med inloggningsuppgifter så att hon själv kan ladda ner böcker. Andra böcker hämtar hon hos speciallärarna.

– Om det är i skolsyfte jag läser så är det bättre med texten framför mig. Jag hänger med bättre och kan koncentrera mig bättre. När jag bara läser med ögonen, så måste jag läsa om. Om jag lyssnar samtidigt så är jag helt inne i det och det går bättre. Om jag bara lyssnar så tappar jag koncentrationen.

– Jag har fått en skiva till geografin. Jag tror att jag frågat men alla böcker verkar inte finnas på skiva. Jag skulle vilja ha alla böcker inlästa. Då har jag valmöjlighet. Nu ser jag bara den tjocka boken och vet att jag ska läsa fem kapitel till exempel.

– Jag har en bra kompis som jag frågar och sedan kan man alltid gå till speciallärarna. De finns alltid till hands och jag går dit .

– I matten är jag i en liten grupp. Jag ber läraren förklara om jag inte förstår och hon lägger ut alla matteuppgifter och uträkningar på Facebook. Det är bilder på uträkningarna i steg 1, 2 osv. Det är väldigt tydligt. Det är bra att läraren ger tid för att anteckna, hon säger att vi måste det så att vi förstår. Jag har även svårt med att se siffror och skriver lätt fel antal nollor.

– Man brukar få fota med telefonen på lektionerna, om man frågar. Jag brukar kolla om anteckningarna på tavlan finns kvar då fotar jag eller skriver av.

I engelska behöver Malin få texter inlästa i synnerhet långa texter. Dessutom hjälper specialläraren till att förklara. Klassläraren tar hänsyn till Malins stavning.

Malin använder ibland datorprogrammet Gustavas ordböcker och hon har fått prova en översättningspenna vid två tillfällen. Hon får se applikationen Prizmo och säger att hon skulle vilja ladda ner och använda den. Malin vill även ha applikationer med översättning till sin telefon.

Skrivhjälpmedel

Jag undrar vidare hur Malin skriver och om hon har tillgång till några rättstavningsprogram. I klassrummet skriver hon först för hand, sedan skriver hon in texten på datorn och rättar den. Hon skriver på dator hos speciallärarna, i datasalen eller hemma.

– Det är bättre att skriva på dator. Dator är skönare, man kan gå tillbaka och ändra.

I skolan har hon tillgång till programmen Stava Rex som används vid rättstavning på svenska. När hon rättar engelsk text använder hon programmet SpellRight eller Gustavas ordböcker.

– Hemma har jag SpellRight, Stava Rex och Gustavas ordböcker. Jag slår upp svåra svenska ord, kollar vad de betyder, och översätter. Använder det programmet även då jag läser annat för där finns alla ord och det är bra att man kan stava lite fel. Det fungerar ändå.

Provsituation

Mestadels gör hon proven skriftligt med penna och papper eller skriver på dator. Malin tror att hon kan få komplettera muntligt om hon vill. Hon sitter längre tid än de andra och upplever att hon ofta missar nästa lektion eller lunchen i skolan. Hon kan också gå till speciallärarna för att göra vissa prov. Då kan hon få frågorna upplästa, ibland samma fråga flera gånger.

Hon har inte provat talsyntes som läser upp mattetalen men skulle vilja prova det.

– Vi har stora prov på tisdagsmorgonen och då missar jag gympan. Jag hade 60 procents frånvaro och fick nästan IG eftersom jag missat så mycket. Nu har man fått lov att lösa det. Jag får olika provtider och gör en del hos speciallärarna.

När det gäller prov så skulle Malin vilja ha frågorna två veckor innan. Hon har sagt till och får det. Hon pluggar två veckor före ett prov. Instuderingsfrågor får hon från läraren och är klar med dessa en vecka innan provet. Då får hon hjälp av föräldrarna som tillsammans med Malin skriver om frågorna på Malins sätt. Det måste de göra för att det ska bli bra. Den sista veckan före provet används till repetition.

– Annars blir det för svårt och då får jag ”blackout”.

Jag frågar om hon är nöjd med de betyg hon får.

– Sådär, i företagsekonomi ligger jag på VG+ men utan dyslexin så skulle jag nog kunna få MVG. Jag skulle nog kunna få bättre betyg även i svenska och biologi.

Slutfrågan till Malin rör huruvida hennes lärare skulle kunna göra något mer för henne.

– Lärare ska tänka på att alla inte läser lika snabbt. De ska underlätta för de som har det svårare och inte lägga över allt på specialläraren. De skulle kunna fråga om det är något mer de kan göra för mig.

Sammanfattningsvis kan man säga att Malin representerar en stor grupp ambitiösa flickor med dyslexi. Hon lägger ner mer tid på skolarbetet än sina jämnåriga och hon har stort stöd i föräldrarna. Hon litar också på speciallärarna, deras omsorg om henne samt allt det stöd hon får. Trots alla ansträngningar lyckas hon ändå inte få de betyg hon önskar och det tror hon kan bero på dyslexin. Utan speciallärarnas stöd skulle hon inte känna sig delaktig i besluten om vilka undervisningssätt hon kan få tillgång till. Speciallärarnas

är en viktig förmedlande länk och de har tagit reda på Malins önskemål i förhållande till såväl hennes behov som dyslexin.

Malin får inlästa läromedel i de flesta ämnena och hon har tillgång till rättstavningsprogram och talsyntes. Hon får provsituationen tillrättalagd med längre provtid, upplästa frågor och hon kan få välja en lugnare miljö hos speciallärarna.

Matematikläraren har löst läxsituationen med uppgifter på Facebook, ett sätt som passar Malin mycket bra. Läraren intervjuas på sid 46.

Nya anpassningar för Malin

Förberedelse inför lektion	Att påverka lärarnas inställning till att förbereda eleverna bättre inför en lektion. Malin skulle ha hjälp av att få texter som hon ska läsa före lektionens start. Det kan vara ett utskrivet papper eller ännu hellre inskannat och skickat som en digital fil. Då skulle hon kunna lyssna på texten hemma i sin dator eller mobiltelefonen.
Inlästa läromedel	Malins skola prenumererar på alla inlästa läromedel. Lärarna behöver göra det möjligt för Malin att få tillgång till dessa. Om ett läromedel av en viss författare saknas bör läraren se till att Malin får ett inläst ersättningsläromedel eller att hon ges möjlighet att själv skanna in viktiga moment.
Studieteknik och applikationer	Malin har en Iphone, en smart telefon, till vilken hon kan ladda ner applikationer för skolarbetet. Malin skulle behöva en person som kan visa vilka möjligheter som finns med applikationerna och hur hon kan använda dessa i studierna.

Så här är det för Daniel

Daniel utreddes första gången för dyslexi när han gick i årskurs två. Han fick dock ingen hjälp förrän han gick i mellanstadiet. När han gick på högstadiet fick han börja lyssna på inlästa ungdomsböcker. Nu går han första året på Ekonomiprogrammet på gymnasiet och har just genomgått en förnyad dyslexiutredning.

I Daniels gymnasium lägger lärarna ut allt material på Internet, i något som kallas Klassfacket där varje klass har ett eget digitalt klassfack. Där kan eleverna se planeringen för hela terminen när det gäller stora prov. Olika lärare lägger ut olika mycket material inför nya kursavsnitt.

Förberedelse inför lektion

Jag börjar med att fråga Daniel om han får material i förväg inför lektionerna. När han får frågan börjar han fundera på hur det skulle vara att få material i förväg.

– ”Läsapåämnena” ligger på Klassfacket och det kollar jag. Annars skulle väl allt kunna vara bra att få i förväg. Idag får jag annars inget i förväg.

Stöd under lektioner

Jag frågar vidare om Daniel upplever att han får något stöd under lektionerna och han berättar att han upplever att han hinner läsa det mesta på lektionerna. Han säger att det beror på ämnet om det fungerar bra eller mindre bra. Han har lättast att komma ihåg när lärarna pratar och berättar. Just nu är det historia som är lättast att komma ihåg. Om läraren bara talar om vilka sidor Daniel ska läsa när han får läxa så lyssnar han på avsnittet i boken samtidigt som han följer med i texten. Så här beskriver han lärare som är bra för honom.

- Ulf berättar på lektionerna. Då blir det lätt och roligt. Han berättar för alla. Så skriver han på tavlan. Han berättar hela tiden så att det blir intressant. Han berättar också var i boken man kan hitta det han berättar om. Han säger att på sid 125 står det....Han förbereder på det sättet och så visar han med kroppsspråk. Han ritat och berättar. Det finns inläst men jag behöver inte lyssna på den skivan.
- No-läraren förbereder också bra och roligt men det är så svårt att förstå så jag använder skivor. Då läser jag först kapitlet själv i boken. Sedan antecknar jag och sen tittar jag igenom instuderingsfrågorna. Efter det lyssnar på texten och följer med i boken. Vissa lärare som Mats prickar ut vilka frågor som kommer att komma på provet. Det här är det viktiga, säger han. Även om frågorna han ger ser ut på ett annat sätt så är det bra.

I Daniels skola finns endast projektor och aktiv tavla i några enstaka klassrum. Historieläraren använder Power Point under lektionerna. Dessa presentationer lägger han sedan i Klassfacket.

– Det är bra hjälp. Det som står på dem är det han pratat om och som kommer på provet.

Daniel har en smart telefon och med den kan han fotografera av tavlan med bilder och anteckningar. Om han frågar läraren är det oftast tillåtet att ta bilder. Daniel har skivor till alla böcker utom matteboken. Han tycker inte att det är så mycket att läsa i matteboken. På mattelektionerna kan han be att läraren läser upp de frågor han inte förstår.

När Daniel lyssnar på skivorna följer han alltid med i texten i boken. Han tycker att det är bra att ha tillgång till inlästa böcker, både skönlitteratur och läromedel.

– Jag blir trött av att bara lyssna. Jag måste följa med i boken och jag får stryka under men sedan måste jag sudda bort det. Ibland skriver jag också på ett löst papper men då måste man ju hålla reda på det.

På frågan om han skulle vilja behålla boken för att kunna anteckna och stryka under som han vill, svarar han att det skulle vara toppenbra.

Förut lånade Daniel skivor med inlästa talböcker som han läste på datorn med programmet Amis. Nu har han en applikation som heter Daisy Reader i sin mobiltelefon. Han har fått nedladdningstillstånd från gymnasiets skolbibliotekarie och laddar ner böckerna själv. Just nu lyssnar/läser han ”Låt den rätte komma in” av författaren John Ajvide Lindqvist. Han lyssnar när han har tid och det blir oftast i bilen eller andra längre stunder.

I engelska ligger Daniel långt efter och han säger att han inte fick tillräcklig hjälp i sin förra skola och att det är därför han har kommit efter med allting. Han läser engelska med specialläraren och kommer att fortsätta så nästa år också. Daniel tycker att engelsklektionerna med specialläraren är bra.

– Hon läser och förklarar allting och så är det bra att få hjälp att skriva.

Skrivhjälpmedel

Daniel tycker att det är lättast att skriva för hand i skolan. Datorerna räcker inte till och alla har inte rättstavningshjälp. Han pekar på min Ipad och säger att han gärna skulle använda en sådan om skolan lånade ut.

Hemma använder Daniel en dator med talsyntes. Han har rättstavningsprogrammet Stava Rex för svenskan, SpellRight för engelskan samt programmet Gustavas ordböcker.

- När jag skriver uppsats så markerar jag ett stycke som läses upp. Då kan jag höra om det låter tokigt och sedan ändra. Ibland har talsyntesen krånglat i Word. Jag kollar också stavningen.
- Jag använder talsyntesen mer på Internet. Då markerar jag också ett stycke och får det uppläst. Om jag inte vet vad ett ord betyder eller om jag ska hitta synonymer så gör jag det med Gustavas ordböcker. Jag kan också använda det till översättning.

Provsituation

Daniel skriver alla prov tillsammans med sina klasskamrater. Han vet att han kan få förlängd skrivtid och använder det ibland. Han har gjort något prov muntligt.

Pappan hjälper honom inför proven. De diskuterar innehållet. Daniel tycker att matteproven fungerar bra. Han har köpt en grafräknare som han får använda på proven.

Sammanfattningsvis kan man säga att Daniel är van vid att använda tekniska hjälpmedel och alternativa verktyg. Något han lärde sig i sin förra skola, på högstadiet. Han tycker att han har tillgång till de hjälpmedel han behöver. Det enda han saknar är en översättningspenna som han fick prova i den förra skola. En sådan skulle han vilja ha.

Daniel har utifrån ICF-termer funktionsnedsättningen dyslexi som begränsar honom från att delta i alla undervisningssituationer som klasskamraterna deltar i. Han kan inte delta på lika villkor och önskar att undervisningssituationen anpassas så att han själv kan bestämma hur stor arbetsinsats han vill lägga på olika kursmoment. Han uttrycker i intervjun att han behöver fler anpassningar för att till fullo kunna delta på sina villkor.

Nya anpassningar för Daniel

<p>Förberedelse inför lektion</p>	<p>Att påverka lärarnas inställning till att förbereda eleverna bättre inför en lektion. Daniel skulle bli hjälpt av att, före lektionens start, få texterna som han ska läsa. Han är van vid att lyssna med talsyntes och behöver en digital fil. Då skulle han kunna lyssna på texten hemma i sin dator eller mobiltelefonen.</p>
<p>Läromedel</p>	<p>Daniel är van att lyssna på inlästa böcker och det passar honom att se texten han lyssnar på. Papper bör skannas in och sändas digitalt till honom så att han själv kan välja hur han ska läsa texten.</p> <p>Daniel har uttryckt att det passar honom att göra anteckningar i böcker. Han behöver få behålla läroböckerna så att han slipper suddas bort anteckningarna han gjort.</p>
<p>Studieteknik och applikationer</p>	<p>Daniel har en Iphone, en smart telefon, och i den har han laddat ner applikationen Daisy Reader för att lyssna på böcker. Det finns fler applikationer som han skulle kunna ha glädje av.</p> <p>Han behöver få hjälp med studieteknik till dessa applikationer.</p>

Så här är det för Johan

Johan går andra året i gymnasiets Handels- och administrationsprogram. Han fick sin dyslexidiagnos i årskurs åtta. Då visste han inte alls vad dyslexi innebar, men hela skoltiden har han märkt att han läser lite långsammare än sina klasskamrater.

Det var läraren i svenska som föreslog att han skulle utredas. När alla i klassen fick ett papper eller en text som de skulle läsa låtsasläste Johan. Han försökte också skumläsa så att han skulle få ett hum om vad det hela handlade om. Om han fattade något kunde han delta lite i diskussionerna som följde. Så här beskriver Johan sin läsning.

– Jag kollar ord för ord och om det kommer ett långt eller svårt ord så hoppar jag över det. Jag kan de små orden, de är lätta. Sen får man ju gissa, försöka fatta något.

När vi ska träffas kommer Johan inte till avtalad tid. Specialläraren får ringa och påminna honom om tiden. Han kommer sent men är på gott humör. Johan har svårt att komma ihåg tider, schemat eller annat han ska minnas. Han stoppar en papperslapp i bakfickan och sedan försöker han komma ihåg.

– Jag är lite flummig, kommer lätt för sent. Idag bara blev jag sen. Kollade på TV. Jag är nog en tidsoptimist. Jag tänkte igenom hur lång tid allt skulle ta innan jag gick till skolan men det tog längre tid än jag planerat. De trodde att jag hade ADHD och testade mig men det hade jag inte.

Förberedelse inför lektion

Jag frågar Johan om han får material eller uppgifter i förväg till lektionerna. Han säger att det inte är så. Han upplever att det kan vara svårt när läraren kommer med en uppgift som de ska läsa i början av lektionen. Han försöker kolla svaren som de frågar efter, om det finns några, eller så frågar han en

kamrat. Han har inte funderat på om det vore bra att få uppgifterna innan lektionen. På frågan om han skulle vilja ha material svarar han:

– Vet inte. Eftersom jag inte fått tidigare måste jag få prova.

Stöd under lektioner

I sin förra skola fick han prova en läspenna som också kunde översätta. Han tyckte att det var bra då. I gymnasiet finns ingen sådan penna. På frågan om han skulle vilja ha en översättningspenna berättar han att hans föräldrar vill köpa en till honom men att han inte vill ha någon.

Han har aldrig fått något inskannat material som han kunnat få uppläst och inte heller funderat på om han vill ha det.

Han fick inlästa läromedel på högstadiet men inte här i gymnasiet. Han tycker inte att han behöver det. Han vet inte riktigt varför, men han vill inte ha några böcker. Han säger att det inte är så mycket att läsa och när jag frågar specialläraren berättar hon att Johans undervisning består av många praktiska moment.

När jag frågar hur han läser berättar Johan att tjocka böcker vill han inte läsa för att de är tjocka. Det han läser frivilligt handlar om fotboll och sådant som intresserar honom. När jag påpekar att han själv kan välja skönlitteratur som han kan lyssna på tvekar han lite. Han får se applikationen Daisy Reader som gör det möjligt för honom att ladda ner böcker på egen hand. Då tar han fram sin telefon och laddar ner appen.

– Det borde kunna spara tid. Jag kanske kan lyssna på en bok. Jag kanske kan gå till biblioteket sedan, nu när jag laddat ner den där appen som du visade.

På frågan hur matten fungerar och om han behöver något hjälpmedel där svarar han:

– Lästalen i matte svåra. Jag skippar dessa.

Vi samtalat om vilken hjälp Johan föredrar och det visar sig att den bästa hjälpen Johan kan få under lektionstid är en bra lärare som berättar mycket och som skriver enstaka meningar på tavlan.

Johan har en smart telefon och ibland fotograferar han tavlan. Han vet hur han använder sin mobiltelefon för ljud- och videoinspelning. Han bad en lärare att få filma hennes lektion men fick inte lov att göra det. Johan tror att det vore bra för honom att kunna lyssna på ett moment vid ett senare tillfälle.

Skrivhjälpmedel

På frågan om han får någon anteckningshjälp svarar Johan nej. Han skrattar åt tanken att någon skriver åt honom. Han anser själv att han skriver snabbt på datorn och tror att det skulle fungera bra för honom med en Ipad.

I skolan och hemma har Johan tillgång till talsyntes men han använder inte talsyntesen.

I samband med utredningen i årskurs åtta blev han erbjuden ett rättstavningsprogram som han tackade nej till. Han tycker att stavningen fungerar mycket bättre nu än tidigare skolår.

– Jag kan stava ganska rätt. Det var värre förut. Nu har jag lärt mig genom att skriva. Behöver jag hjälp på engelska så använder jag Google Translate.

Provsituation

När Johan ska göra sina prov brukar han göra dem skriftligt och använder möjligheten till längre skrivtid. Ibland gör han proven hos specialläraren. Ämnesläraren avgör om han får komplettera med ett muntligt förhör.

Sammanfattningsvis kan man säga att Johan har fått många erbjudanden som han har avböjt om tekniska hjälpmedel och alternativa verktyg. Man slås av tanken att Johan misslyckats så många gånger att han gett upp. I samtalen med speciallärarna framkom att det är elever med Johans inställning som är svåra att erbjuda hjälp.

En elev som Johan skulle behöva mycket studievägledning så att han kan se vinsten med att använda de alternativa verktygen. Tekniskt kan han förstå hur han ska använda sin mobiltelefon och det framgår också i intervjun att hans föräldrar skulle vilja stötta honom genom att köpa tekniska hjälpmedel.

Utifrån ICF-termer kan vi se att Johan, utifrån sin dyslexi, behöver många fler anpassningar, än de han har för att kunna delta i undervisningen. Problemet med Johan är att lösningarna som han själv hittills har kommit på inte kan accepteras av skolan och att han inte sett vinsten av att ta emot de anpassningar som erbjudits honom.

Nya Anpassningar för Johan

Struktur	<p>Johan skulle behöva ha hjälp med att planera av skolarbetet. Han skulle behöva färgade mappar för olika ämnen där allt material kan samlas ämnesvis. Eftersom han glömmer material vore det bra för honom att ha dubbel uppsättning av böcker.</p> <p>Varje vecka behöver en mentor gå igenom veckans aktiviteter och träna honom att göra egna noteringar. Johan går första året på gymnasiet och målet måste vara att stödet minskar i takt med att han kan ta eget ansvar för planeringen. Planeringen skulle han kunna ha i mobiltelefonen som han alltid har med sig.</p>
Inlästa läromedel – studieteknik	<p>Eftersom Johan är så negativ till att använda inlästa läromedel behöver han få träna sig i att läsa med öronen och själv välja en bok där han har god läsförståelse. Samtidigt som han läser boken bör han få frågor på ”innehåll som kan läsas mellan raderna”. Han behöver också ges möjlighet att själv formulera texter kring det han läst. Det långsiktiga målet bör vara att han ska kunna koncentrera sig längre stunder på ett faktabaserat innehåll.</p>
Studieteknik med applikationer	<p>Johan har en Iphone, en smart telefon, och han har just laddat ner en applikation för att lyssna på böcker. Det finns fler applikationer som han skulle kunna ha glädje av.</p> <p>Han behöver lära sig studieteknik till dessa applikationer så att han ser nyttan med dem.</p>

Så här är det för Magnus

Magnus läser sin andra termin psykologi på universitetet. Han tänker bli psykolog och är intresserad av att studera fenomen inom området dyslexi. Han funderar mycket utifrån sitt eget sätt att läsa tidigare och sin lässtrategi idag. En fråga han ställer är om man kan flytta ansträngningen från fonologiskt arbetsminne till visuellt arbetsminne?

Magnus fick sin dyslexidiagnos när han gick andra året i skolan. Det var hans mamma som påpekade att hon trodde att Magnus hade dyslexi. Det han minns mycket tydligt från hela sin skoltid är att han fick gå ifrån klassen. Han fick vara i något annat rum tillsammans med någon ny person. Han saknade sin klass och tycker att detta, att han var tvungen att lämna klassen, har märkt honom för livet.

När han var i sin klass och alla fick en text att läsa av läraren märkte han genast att de andra läste snabbare. Dessutom påpekar han att han trots att han läste allt ändå inte kom ihåg det han läst. Han beskriver hur han går tillväga när han läser.

– Jag lägger så mycket kraft på att avkoda de första orden i en mening så att när huvudordet kommer finns ingen ork kvar. Jag avkodar men har glömt meningens början och måste då börja om att läsa.

När han gick i högstadiet fick han extra tid för att läsa texter. Han minns särskilt de nationella proven.

– De gick åt skogen. Jag fick skriva på dator och jag fick extra tid. Jag läste ju så långsamt. Det visade sig att det ändå var för kort tid.

– Jag kunde läsa fonem men ville lära mig att läsa fort. Det var det ingen som tränade mig i. Jag ljudar varje ord och det går åt mer kraft att läsa varje ljud, varje ord.

- Det var på gymnasiet som jag fick en Ipod och upptäckte att det var lättare att läsa på den. Jag upptäckte också att det var lättare att läsa pocketböcker. Med Ipoden upptäckte jag att det skapades ett djup på skärmen, bokstäverna syntes bättre, det blev mer kontrast. Jag upplever att texten kommer lite framför bakgrunden. Så upplever jag den på en Ipod. Med Iphone som har fler pixlar blir läsbarheten ännu tydligare.
- En annan sak som är viktig för mig är att det måste vara tyst när jag läser. När någon pratar så störs läsprocessen. Jag minns grupparbeten. När klasskamraterna läst färdigt började de diskutera och då är det kört att läsa.

Förberedelse inför lektion – föreläsning

I gymnasiet fick Magnus inget material i förväg. På universitetet är det några enstaka lärare som lägger ut Power Point-presentationer på Internet. Det vore bra om alla gjorde det. Då kan studenterna själva avgöra om de vill kolla igenom presentationen före en föreläsning.

Stöd under lektioner och studier

När jag intervjuade ungdomarna lät jag dem se intervjufrågorna. De fick göra egna noteringar men jag skrev ner svaren. Magnus ville han inte läsa frågorna. Han sade att alla ord ser likadana ut på papper och att det kan vara lättare för honom att läsa handstil. Jag erbjöd honom då att läsa på datorskärmen, fast utan hjälpmedel, men han sade att även på skärmen ser alla ord lika ut.

– Jag behöver tillgång till min dator eller min mobiltelefon under föreläsningar och andra arbetspass. På mobiltelefonen tycker jag att det är lätt att läsa. När jag läser på datorskärmen tejpar jag fast tre gula genomskinliga läslinjalerna från FMLS så att de täcker hela textytan och då är det lätt att läsa. De måste ligga dikt an mot skärmen. Orden framträder bättre genom den gula ytan.

På min fråga om han fått eller får hjälp med anteckningar svarade han att nu får han anteckningshjälp men inte när han gick på gymnasiet. Det är något som finns som en rättighet på universitetet. I övrigt antecknar han också själv i sin dator.

Magnus får all kurslitteratur inläst. Det fick han inte på gymnasiet. Han har aldrig fått inskannad text som man kan läsa upp med talsyntes. Han blir dock intresserad när han får se applikationen Prizmo som kan fotografera av en text och skanna in den så att den kan läsas upp med talsyntes.

– Om jag lyssnar på uppläsning så förstår jag bättre, då skippar man arbetsminnessvårigheterna. Om jag måste läsa själv så läser jag högt. Det är lättare att förstå när man läser högt för sig själv.

Power Point-presentationerna som lärarna använder under föreläsningarna kan han få digitalt så att han kan följa en föreläsning i sin dator. Han kan också repetera innehållet.

Skrivhjälpmedel

Magnus skriver i Word på sin dator och använder den rättstavningshjälp som finns inbyggd i Word och tycker att det räcker för honom.

Provsituation

När Magnus gick i gymnasiet kunde han få längre provtid. Han påpekar dock att för hans del hade det varit bättre att få sitta på en egen plats. Då hade han fått mer ro och kunnat koncentrera sig bättre. På universitetet får han längre skrivtid och upplever att det numera är tystare och lugnare under proven.

Sammanfattningsvis kan man säga att Magnus är en målmedveten ung man som uppskattar att läsa ett ämne i taget och nu läser han det som intresserar honom. Utifrån ett ICF perspektiv är Magnus nu delaktig i sin studiesituation på ett helt annat sätt än under gymnasietiden.

När Magnus tänker tillbaka på gymnasietiden och sina möten med speciallärare är han besviken över att de inte försökte hjälpa honom att bli snabbare på att läsa. Han tycker att lärare bör ha någon form av checklista med praktiska tips för hur man kan finna bra lässtrategier. Idén med gula linjaler har han kommit på själv. Magnus uttrycker att problemen med funktionsnedsättningen och hans önskan om delaktighet inte kunde lösas under gymnasietiden.

Nya anpassningar för Magnus

Studieteknik med applikationer	<p>Magnus har en Iphone, en smart telefon, med en applikation för att lyssna på böcker. Han använder telefon som ett hjälpmedel för scheman, tidspåminnelser och struktur.</p> <p>Det finns fler applikationer som han skulle kunna ha glädje av. Han behöver få aktuell information om nya applikationer.</p>
Ökad läshastighet	<p>Eftersom Magnus funnit att han läser bäst på sin mobil eller genom en gul läslinjal som finns att köpa hos Dyslexiförbundet/FMLS skulle man utveckla den idén. Han skulle behöva få se text på olika pastellfärgade papper eller i sin dator och därmed kunna komma fram till om någon nyans ger effekten av ökad kontrast. I England finns "Virtuell Reading Ruler" som Magnus skulle kunna prova.</p> <p>Magnus uttryckte att han önskade få träning i att läsa snabbare. Han skulle kunna testa Readrunner. Det är ett datorprogram som används för egenproducerade texter eller på Internet för att träna upp läshastigheten. Man ställer in hastigheten och färgen på en läsmarkör.</p>

Så här är det för Jenny

Jenny läser till personalvetare på universitetet och upplever att arbetstempot är lagom jämfört med gymnasiet där tempot var högt och för många ämnen som ledde till en extremt hög stressnivå. Jenny tyckte att lyckan att börja gymnasiet inte varade länge då hon någon vecka in i terminen och efter några tester fick frågan om hon hade dyslexi! Då tog hon nyheten som en förolämpning.

- Hade jag levt med ett funktionshinder hela mitt liv utan att veta om det? Varför hade ingen upptäckt det tidigare? Vad kommer det här att betyda? Det var frågor som snurrade runt i huvudet. Jag var chockad, förvirrad och tyckte livet var orättvist. Självklart ville jag inte att det skulle vara något fel på mig.
- Ettan i gymnasiet var det hittills tuffaste året i mitt liv. Periodvis tog studierna nästan kål på mig då jag gick upp tidigt på morgnarna och lade mig sent på kvällarna för att hinna med läxor och arbeten.

Förberedelse inför lektion – föreläsning

Jag frågar Jenny om hon fick material i förväg av sina lärare under gymnasietiden och om hon skulle önskat få det.

- Nej det fick jag inte och jag skulle inte ha hunnit läsa in det innan eftersom läxorna tog så lång tid. Idag får jag material i förväg av flera lärare. Det är mestadels Power Point-presentationen de ska använda på nästa föreläsning.
- Jag önskar få fria utskrifter i förväg med möjlighet att redigera i dokumenten.

Stöd under lektioner och studier

Trots att Jenny fick en hel del tekniska hjälpmedel i samband med dyslexiutredningen tycker hon att hon fick mycket lite hjälp under lektionerna i

gymnasiet. Nu på universitetet får hon ibland Power Point-presentationer av de lärare som gör sådana. Hon har dessutom anteckningshjälp vid föreläsningar och diskussioner.

– Efter jag fått diagnosen gick allt så mycket enklare. Via logopeden fick jag hjälpfulla program för datorer. Jag fick även låna en diktafon, översättningspenna, daisy-spelare, skrivare och dator. Jag hade rätt till längre provtid, reducerad rättning på stavfel, inlästa läromedel och anpassad undervisning. Bäst inläring för mig är mindmapping och bilder.

Jenny fick inlästa böcker redan på gymnasiet men hon använde dem inte så mycket. Hon tyckte att det var en nackdel med inlästa böcker, det tog längre tid. Hennes mamma läste högt. Hon läste även sådant som Jenny skrivit.

– När någon läser högt så hör jag felen. Det är svårare med en talsyntes som har en elektronisk röst. Det är mysigt med någon som läser.

Nu använder Jenny inläst litteratur i större omfattning. Hon väljer att lyssna med texten framför sig. Hon tycker att hon behöver se texten för att förstå, att det fastnar bättre när hon ser texten. Det händer att hon lyssnar på litteraturen i sin telefon när hon är ute och promenerar och hon tror att hon skulle kunna öva sig på att lyssna och minnas.

Jenny fick låna en diktafon när hon gick på gymnasiet men hon använde den inte särskilt aktivt. Numera använder hon sin telefon för att spela in sådant hon ska minnas. Hon har också själv köpt in en Echo SmartPen, en penna med specialpapper. Med den kan hon göra text- och ljudinspelningar. Pennan använder hon vid föreläsningar.

Skrivhjälpmedel

Jenny hjälps av en specialpedagog i gymnasiet.

– Med hjälp av två läs- och skrivkurser hos Maggie utvecklade jag mitt språk och självförtroende rejält. Tack vare rätt sorts träning och hjälp tror jag att jag tränat bort mycket av mitt funktionshinder. (Se intervjun på sid 39).

Idag har Jenny en egen dator som hon skriver texter på och på universitetet finns en Språkverkstad men den har hon ännu inte utnyttjat.

Under gymnasietiden fick Jenny tillgång till rättstavningsprogrammet Stava Rex men hon tog sig inte tid att använda det. Hon har det fortfarande men använder sig inte av det nu heller.

Provsituation

På gymnasiet använde Jenny sig av längre tid på prov och ibland gjorde hon proven enskilt. Hon tyckte alltid att det var pinsamt att sitta kvar. Hon kämpade för att få högsta betyg men anser att hon fick VG för att läraren skulle vara på den säkra sidan.

– Man sitter längre tid, missar nästa lektion och ibland missar man lunchen.

Nu utnyttjar hon möjligheten att använda längre tid och att göra proven enskilt. Hon har även möjlighet att göra ett prov muntligt eller vid datorn men utnyttjar det inte.

Jenny lovordar specialläraren som gav henne stöd under gymnasietiden. Läraren gav hjälp och stöd i olika ämnen och med planering. Hon kallar sig tidsoptimist men har nu för tiden en skaplig egen struktur och använder Googles kalender.

Med ICF-termer fick Jenny hjälp att se vilka aktivitetsinskränkningar dyslexin medförde. Hon fick verktyg av specialläraren för att kunna vara aktiv och delaktig trots dyslexin. Det räckte inte fullt ut. Jenny fick inte de betyg hon tyckte sig vara värd.

Nya anpassningar för Jenny

Förberedelse inför föreläsning	<p>Att påverka alla lärares förståelse för studenter med dyslexi så att de lägger ut material i förväg. Det gäller både föreläsningar och andra underlag för grupparbeten.</p> <p>Universiteten använder en digital plattform där visst material redan ligger. Jenny skulle ha hjälp av att få texter som hon ska läsa före lektionens start. Hon önskar dessutom material i redigerbart format.</p>
---------------------------------------	--

Så här är det för Lisa

Lisa har läst konsthistoria och läser just en kurs om genusperspektiv på universitetet. Hon fick sin dyslexidiagnos i årskurs fem. Under gymnasietiden läste hon specialsvenska tillsammans med elever från individuella programmet. När hon tänker tillbaka på den tiden blir hon fortfarande upprörd över att de blandade elever med dyslexi med elever som hade utländsk bakgrund. Hon anser att dessa två grupper hade helt olika behov av stöd i svenska.

– Alla med dyslexi hade svenska föräldrar och hade god ordförståelse. Uppgifterna var inte anpassade för oss med dyslexi. Vi fick till exempel presentera en tidningsartikel eller recensera en bok. Jag ville ha extra träning i rättstavning och läshastighet, det var det jag behövde. Till slut fick jag möjlighet till talböcker via stadsbiblioteket.

Efter gymnasiet gick hon ett år på en folkhögskola som var dyslexiinriktad. Hon gick estet- och teaterlinjen där eleverna skulle göra många olika projekt. Folkhögskolan gav dessutom utbildning i studieteknik som förberedelse för universitetsstudier. Hon fick bland annat lära sig hur man skriver ett PM, något som hon har stor nytta av nu. Eleverna fick mer hjälp för sin dyslexi i teaterämnena än i de teoretiska ämnena.

Förberedelse inför lektion – föreläsning

Jag pratar med Lisa om hur lärarna förberedde material till henne under gymnasietiden. Lisa berättar att hon och de andra i klassen brukade få en text vid lektionens början. När alla läst klart hade hon läst hälften. Hon minns inte att hon fick något material i förväg.

På folkhögskolan kopierade föreläsarna sina anteckningar från föreläsningarna och gav dem till Lisa efter föreläsningen. Hon tycker att det skulle ha varit bra att få dem i förväg.

Nu på universitetet får hon ibland material men önskar fortfarande mer material och gärna som utskrifter eller e-post.

Stöd under lektioner och studier

Stödet under lektionerna har varierat för Lisas del. I högstadiet fick hon inlästa böcker men det var ingen lärare i gymnasiet som erbjöd henne inlästa läromedel. Hon minns att hon fick en bok i skönlitteratur.

– De trodde att jag skulle klara att läsa själv.

Nu utnyttjar hon den anteckningshjälp som erbjuds på universitetet. På gymnasiet fanns ingen sådan hjälp. Hon fick inte heller hjälp med att skanna in material som hon sedan kunde läsa upp. Idag får Lisa inläst litteratur. Hon använder en Mp3-spelare när hon lyssnar på kurslitteraturen.

Under gymnasietiden fick hon inget minnesstöd. Hon fick prova på ett fick-

minne på folkhögskolan. På universitet har hon möjlighet att använda ett fickminne men måste köpa det själv. Det spelar ingen roll om man har spelare eller telefon men man får spela in en föreläsning.

– Men jag har ingen smart telefon, jag gillar inte telefoner.

Skrivhjälpmedel

Lisa skriver helst på dator och den använde hon under lektionerna i gymnasiet och gör det fortfarande. Hon fick ingen rättstavningshjälp under gymnasietiden men kan få det nu. Hon vet inte varför hon inte använder det.

Provsituation

Under gymnasietiden fick Lisa möjlighet till förlängd tid vid prov. Hon fick möjlighet till muntliga prov under tiden på folkhögskolan och nu utnyttjar hon möjligheten till förlängd skrivtid.

Sammanfattningsvis kan man säga att Lisa är ganska nöjd med sin studiesituation. Det hon saknar är mer material i förväg så att hon hinner förbereda sig inför föreläsningar där hon både ska lyssna och anteckna. Ur ett ICF-perspektiv känner hon sig relativt delaktig idag men så var det inte under gymnasietiden.

Nya anpassningar för Lisa

Förberedelse inför föreläsningar	Att påverka alla lärarnas förståelse för studenter med dyslexi så att de lägger ut material i förväg. Det gäller både föreläsningar och andra underlag för grupparbeten. Universiteten använder en digital plattform där visst material redan ligger. Lisa skulle ha hjälp av att få texterna som ska läsas före lektionens start.
---	--

Speciallärarens betydelse

Alla intervjuade ungdomar poängterade vikten av speciallärarens insatser under gymnasietiden. De beskrev att det var speciallärarna som hade kunskap och som också förmedlade elevens behov till de andra lärarna.

Specialläraren skapar möjligheter för delaktighet i den ordinarie undervisningen i gymnasiet. Av intervjuerna framkom att stödet eleverna fick sällan gavs i klassrummet. Stödet fick de i mindre grupper, enskild undervisning eller genom att utnyttja speciallärarnas studierum. Att stödet inte ges i klassrummet är också något som Skolverket tagit upp i sin kvalitetsgranskning år 2011 (Skolverket Rapport nummer 2011:8)

Jag fick kontakt med eleverna genom olika speciallärare och det föll sig naturligt att intervju dem om stöden som eleverna uppgav var så värdefulla. Eleverna berättade om lärare och metoder som passade deras behov utifrån deras dyslexi. Några av lärarna presenteras på följande sidor.

Så här gör specialpedagogen Maggie

Alla elever i Maggies gymnasium går med sin klass och Maggie ansvarar för kontakten med lärarna. Såväl elever som lärare kan ge material till henne. Ofta fungerar det bra om man har den kontakten enligt Maggie. Dock inte med alla lärare. Hon tycker dock att alla lärare förstår och är välvilligt inställda. Hon påpekar att det också hänger på eleven. Eleven måste säga till sina lärare så att de kommer ihåg att ge ut material. Om det är en passiv elev fungerar det inte så bra.

Maggie samtalar med sina elever en gång i veckan, då eleven är med och bestämmer vilket stöd han/hon behöver. Tyvärr vill inte alla elever ha stöd och Maggie ser en risk med det. Eleverna kan förlora på det i ett längre perspektiv.

Hon anser att det är bra för en elev att få reda på sina svagheter. Hon ser också till att de får reda på sina starka sidor. Det är nödvändigt för att de ska veta hur de ska kompensera sina svagheter. Eftersom det här är ett gymnasium som det kan vara svårt att komma in på brukar Maggie säga till eleven:

– Jätteroligt att du kommit in på gymnasiet. Då ska du ta vara på det.

Maggie betonar att alla elever ska känna sig sedda.

Förberedelse inför lektion

Gymnasiet där Maggie arbetar använder lärplattformen Fronter och där läggs material ut till eleverna. En del välplanerade lärare skickar material i förväg.

Stöd under lektioner och studier

För att klara lektioner och skolarbete så bra som möjligt deltar alla elever, under höstterminen, i en föreläsning om studieteknik. De elever som vill ha mer hjälp kommer till Maggie. Tillsammans med eleven tränas studieteknik individuellt. Det handlar om hur man ska läsa, med ljud, daisy-böcker, anteckna och minnas med mera.

Ämnet studieteknik innefattar också hur eleven ska komma ihåg schemat, läxor, skrivningar och så vidare. Maggie arbetar fram ett detaljerat veckoschema tillsammans eleven. Det är mycket detaljerat i början och handlar om allt från schema till när förberedelser bör göras. Undan för undan får eleven lära sig att själv ta ansvar och göra planeringen.

– De elever som önskar få hjälp att skanna in dokument får lära sig det i biblioteket. Dit kan de sedan gå själva och skanna in önskade dokument som de vill få i digital form för uppläsning eller för att ha tillgång till dem i fler medier.

Maggie förmedlar till lärarna att det är viktigt att de börjar en lektion med att skriva upp lektionens struktur så att eleverna med dyslexi kan se strukturen. Det här är givetvis bra för alla elever.

Skolan kan också erbjuda anteckningshjälp. En kamrat i klassen kan hjälpa till. Elever som vill fotografera av tavlan får fråga undervisande lärare om det är OK. Att spela in en lektion är däremot lite känsligt. Det kan förekomma situationer som inte bör spelas in. Då kan det vara bättre att eleven med dyslexi koncentrerar sig på att lyssna och att han/hon får hjälpanteckningar.

När det gäller skönlitteratur får eleverna hjälp i skolbiblioteket. De har en duktig bibliotekarie som hjälper eleverna att ladda ner läsprogram och böcker.

Skrivhjälpmedel

I skolan som Maggies arbetar i finns datorer i datasalen och bärbara datorer att låna. Eleverna kan också få ta med sig sina egna datorer.

Skolan och Maggie erbjuder eleverna en skrivarkurs på 100 poäng som eleverna kan välja inom Individuellt val. Syftet är att eleverna ska lära sig att skriva på ett bra sätt. För en del elever sker valet lite motvilligt. Maggie använder sig alltid av skönlitteratur. Hon brukar börja med noveller som tilltalar tonåringar. Det framgår att Maggie är påläst och har god kännedom om vad elever i

deras ålder brukar tycka om. Hon föreslår passande böcker med korta texter. De talar mycket om texterna. En del elever fastnar för en genre. Maggie säger att förutom skrivkunskaperna sker också en positiv personlighetsutveckling.

Skrivkursen följer nio olika punkter. De använder alltid datorn när de skriver ner sina reflektioner. När de skriver och är inne i den processen rättar hon aldrig deras arbeten. Hon stöttar och kommenterar att de är på rätt väg. När de sedan skrivit ut sin första text läser de texten tillsammans, kommenterar den och eleven själv kommer oftast på förbättringar och ändringar. Så håller de på tills en text är färdig.

Eleverna har tillgång till datorer med rättstavningshjälp. I svensk text kan de använda Stava Rex och i engelsk text SpellRight. De kan också använda Gustavas ordböcker ett program med vilket de kan översätta från svenska

till engelska eller tvärtom. Programmet har också ett stort antal synonymer på båda språken och man kan söka ett ord och komma rätt trots felstavning, som är vanligt bland elever med dyslexi.

Provsituation

I en provsituation får de elever som önskar förlängd skrivtid. För att eleverna inte ska missa nästa lektion eller lunchen läggs alla stora långa prov när schemat är brutet. Om en elev önskar kan han/hon komma tidigare till provet eller få en separat tid hos Maggie.

För att kunna göra eleven delaktig och ta hänsyn till hans eller hennes funktionsnedsättning är bemötandet, särskilt av de nya eleverna, extremt viktigt. Dyslexin går inte att ta bort men tillsammans kan de finna vägar att kompensera för elevens svårigheter och då är åtgärdsprogrammen viktiga. Maggie tycker att det är positivt att gymnasiets rektor är med vid utarbetandet av åtgärdsprogram. När det gäller betygssättning är skolans lärare medvetna om den så kallade "pysparagrafen" (Skollagen kap 10 §21). Som speciallärare är Maggie också medbedömare av uppsatser.

Så här gör specialläraren Inger

I gymnasiet där Inger arbetar är Elevcentrum integrerat i allt som sker, det är en självklar del av skolan. Eleverna kan komma dit i pauser och provsituationer eller när de kommit överens med sin lärare om att byta ut en lektion. Inger säger att det är viktigt att eleverna trivs, att hon kan skapa en pedagogisk stuga.

– Om de inte trivdes så skulle de inte komma. En del tycker visserligen att det är lite pinsamt, men de känner att det behöver det.

När eleverna är nya i gymnasiet har man en överlämnandekonferens. Det är då hon får reda på vilka elever som har dyslexi. Alla nya elever söks upp och erbjuds stöd. De som vill ha hjälp får stödlektioner utanför schematiden om det går. De kan också ha lektioner hos Inger. Daniel som beskrivits tidigare har all engelska hos Inger.

Många gånger möter hon elever som fått för lite hjälp, som Johan. Hon anser att hjälpen borde kommit tidigare.

Inger arbetar i mindre grupper med vissa elever. Hon har hela kurser med ett par elever och sätter då betyg på de eleverna.

Inger har ett arbetsverktyg, ett hjälpmedel som hon gillar. Det är en jobbmobil. Med den påminner hon eleverna om tider och prov. Vid behov kontaktar hon dem. Det sker mest med SMS. Eleverna ringer eller skickar också meddelanden till henne.

– Det sparar tid genom att skolan är stor och hon slipper leta dem. Det fungerar till 90 procent.

Förberedelse inför lektion

För Ingers del handlar det mest om att efterarbeten. Tillsammans med eleven går hon igenom sammanfattningarna som lärarna lagt ut i Klassfacket, en digital lagringsplats för gymnasiet där all information finns klassvis. Material som rör eleven vidarebefordrar hon till eleven via e-post eller en utskrift.

Stöd under lektioner och studier

Inger lägger ner mycket tid på att lära eleverna studieteknik. Dessutom får alla elever studieteknik i ämnet svenska under första året. Hon säger att hon propagerar för studieteknik med syftet att eleverna ska bli bättre på att finna ut hur de till exempel ska minnas en text eller göra anteckningar.

Elever som har svårt med struktur får hjälp av Inger att göra en veckoplane-ring. Ibland ser hon att elever har mappar med information som de inte häm-

tat. En del elever ligger efter med så mycket att de struntar i det. Inger säger att det viktigt att hon kan fånga upp dem.

Anteckningshjälp finns inte men är något som sker spontant. Eleven Malin har en kompis som antecknar. Inger säger att avfotografering av tavlan är en form av anteckningshjälp.

– Att ta fotografier av tavlan fungerar för många elever. Man borde prata om det öppet, nu är det elever som missbrukar möjligheten och det kan medföra att en del lärare ogilla det. Video- och ljudinspelning är lite mer känsligt.

I de flesta fall erbjuder den ordinarie läraren inlästa läromedel. Om inte så erbjuder Inger eleverna inlästa läromedel. Hon beställer cd-skivor. Kostnaden går på det ordinarie ämnets anslag men ibland tar hon det på kontot för specialpedagogik.

Skrivhjälpmedel

Hos Inger finns alltid tillgång till datorer med rättstavningsprogrammen Stava Rex och SpellRight. Datorerna har också talsyntes. Men hon tycker inte att eleverna använder dessa program i så stor omfattning.

Provsituation

I en provsituation kan elever med dyslexi välja om de vill ha skriftligt prov med längre tid eller komplettera med ett muntligt prov hos Inger. Hon håller med om att visst är det så att eleverna många gånger missar påföljande lektion eller lunchen.

Det förekommer att Inger samarbetar med betygssättande lärare kring betygssättning. Hon säger att det är svårt att veta hur dyslexin slår i en provsituation.

Så här gör matematikläraren Sara

Sara är student och läser vid Kungliga tekniska högskolan (KTH) i Stockholm. Hon är väldigt intresserad av matematik och lärande och har, enligt ett par av del elever jag intervjuat, en metodik som tycks passa unga människor med dyslexi.

Efter sommaren startade hon och en kamrat webbplatsen Matteklotter efter en engelskspråkig förlaga, Khan Academy. Webbplatsen blev för svår för hennes elever dels på grund av språket och dels för att presentatören talade för snabbt.

När Sara undervisar i matematik försöker hon undervisa varierande och Matteklotter blir ett komplement till klassrumsundervisningen. En av fördelarna med Matteklotter är att man kan titta på en lösning av ett problem eller ett tal hur många gånger som helst på videon. Mattetalen som finns där är skapade utifrån Skolverkets läroplan för gymnasiet första år. Många gånger räcker den nivån även för eleverna som har dyslexi. Hon ser också praktiskt på upplägget.

– Har man samma kurs år efter år, då kan man återanvända ett material som man gjort.

Sara och kollegan Magdalena Östlund har gjort egna exempel som filmats. Sara anser att beskrivningen av uppgifter och lösningar ska vara på en nivå som alla elever förstår. Videofilmerna som ligger på YouTube ska ha ett enkelt språk och tydliga instruktioner. De ska vara korta.

Eftersom alla hennes elever använder Facebook är det ett bra ställe att lägga ut deras matteuppgifter på. När hon eller någon annan gjort ett nytt inlägg i Facebook ser de om någon varit inne. När de får ett meddelande i sina mobiltelefoner eller datorer tittar de efter varifrån meddelandet kom.

– Eftersom eleverna alltid kollar när de får ett nytt meddelande så vet jag att de också sett matteuppgifterna.

Förberedelse inför lektion

I Facebook-gruppen kan man ge eleverna i uppgift att titta på en lösning för att få förförståelse. Därefter får de genomgång i skolan.

Stöd under lektioner och studier

Sara berättar vad de ska göra under lektionen. Hon använder olikfärgade pennor när hon visar en uppgift på Whiteboardtavlan. Sara ger vägledning och eleven ger svaret. Hon säger till eleverna att göra egna uträkningar på papper och vill att de ska använda olikfärgade pennor för att tydliggöra processen. Det blir tydligare än uträkningar i boken. Papperen kan de ta med sig hem.

Sara säger att färgerna är viktiga för att eleverna ska upptäcka och se samband. Hon ringar in, stryker under och markerar. Enligt Sara finns det inte någon begränsning i hur man konkretiserar. I geometri kan eleverna till exempel få klippa själva.

Vid en genomgång av ett moment är det viktigt att Inger ger flera exempel och att eleverna får möjlighet att räkna själva. Det underlättar också om de har mattehäften där de kan samla sina uppgifter. När det gäller lästal så kan det vara en fördel att skriva av vissa saker.

Sara lägger sedan ut matteläxorna i en sluten grupp på Facebook med länkar till webbplatsen www.matteklotter.se. De tal som eleverna inte hinner på lektionen finns på Facebook. Om det inte finns någon bra film som passar länkar hon till andra passande sidor.

Provsituation

Inför ett prov talar Sara om vilka sidor som gäller och hon ger länkar till olika lösningsförslag. Det kan till exempel vara lösningsförslag till gamla nationella prov.

Citat från Matteklotter

Detta är en av de över 130 olika mattefilmer som precis just nu finns på hemsidan. När du sett klart på denna tycker vi att du ska börja med att titta på vår film om Delbarhet och fortsätta vidare bland flera fantastiska mattevideos. Kanske har du länge funderat över vad primtal egentligen är? Hur räknade man procent? Till höger kan du även söka på valfritt matteord. Om du har tur så kanske det poppar upp någon video på just det du söker!

Vilka är det som gör dessa fantastiska filmer?

Jo vi heter Magdalena Östlund och Sara Carlén. Vi har sedan två år tillbaka arbetat med undervisning i matematik, men har nog i hela våra liv haft ett stort intresse för matematik.

Varför gör vi dessa fantastiska filmer?

Alla lär vi oss olika och olika snabbt. Med hjälp av dessa filmer så kan man se ett videoklipp hur många gånger som helst. Du kan pausa, spola tillbaka eller gå vidare till nästa video. Och det bästa med det är att du kan titta på de precis när du vill; när du har rast, på tåget/bussen till skolan, innan du somnar, du får välja helt själv.

Detta är ett komplement till den vanliga salsundervisningen och om du tycker att det saknas en video – hör av dig på info@matteklotter.se!

(www.matteklotter.se)

Intervjuarens reflektion

Det har varit oerhört spännande att få möta dessa ungdomar och få deras beskrivningar av sin skolsituation gymnasiet och på universitetet. Jag vet en hel del om hur tillgången på alternativa hjälpmedel ser ut och vilken typ av svårigheter elever med dyslexi kan ha men berörs ändå av ungdomarnas svar. Det framkommer i intervjuerna att eleverna mestadels har god tillgång till alternativa verktyg men att de inte använder dem fullt ut. Dels kan det bero på att de alternativa verktygen inte finns i alla klassrum eller att de är svår-tillgängliga. Dels kan det bero på att lärarna kring eleverna inte uppmuntrar dem att använda verktygen. Kan det i sin tur bero på att lärarna själva inte vet nyttan med verktygen i förhållande till elevens dyslexi och de svårigheter funktionsnedsättningen medför?

Vissa svar och synpunkter på stödet i skolan går igen hos alla de intervjuade ungdomarna. Det är:

- Material inför en lektion
- Anteckningshjälp under en lektion
- Inskannade dokument som kan läsas upp
- Provsituationen

Delaktighet

Samtliga ungdomar berättade att de läser långsamt och att de inte hinner läsa hela texten som de får av läraren när lektionen startar. De hade eller har inte samma förutsättningar som sina klasskamrater att delta i den följande diskussionen, grupparbetet eller att hinna göra en uppgift. De upplever situationen som frustrerande och saknar verktyg för att kunna vara delaktiga i denna typ av lektioner. De har löst det på olika sätt. Någon frågar en kompis, en annan struntar i att delta, någon gör uppgiften hemma och de flesta gör så gott de kan.

Alla sade att de skulle ha känt sig mer delaktiga om det fått material i förväg. Med dagens teknik är det fullt möjligt. De besökta skolorna har lärplattformar och eleverna har personliga e-postadresser. Det var bara dem som studerade på universitet som sade att de får visst material i förväg, men de var inte heller helt nöjda. De skulle vilja ha fler möjligheter att få texter i förväg.

Stöd från speciallärarna

Den kritik som kommer från Skolverkets kvalitetsgranskning stämmer även i dessa skolor. Elevernas svar visar att stödet och bemötandet inte genomsyrar undervisningen i allmänhet. Svaren bekräftar också att ”anpassning av undervisningen vanligtvis sker genom insatser en eller flera gånger i veckan utanför den ordinarie klassens ram” Samtliga intervjuade ungdomar lovordade sina speciallärare eller beskrev i svaren att det var hos dem de fått mest stöd.

Tillgången till alternativa verktyg i form av talsyntes och rättstavningsprogram verkade vara tillfredställande i elevernas skolor. Alla elever har idag möjlighet att få talböcker med skönlitteratur och inlästa läromedel. Flera av eleverna i undersökningen hade även tillgång till dessa alternativa verktyg i sina hemmatorer. I de fall eleverna inte använde sig av hjälpmedel som de erbjudits kan bero på att de inte fått tillräcklig information om hur hjälpmedlen skulle kunna ge dem den hjälp de behöver. Svaren från eleverna visar inte att de saknar kunskapen om vad de kan ha ett alternativt verktyg till, vad jag menar är att alla intervjuade elever inte sett nyttan med de alternativa verktygen. De behöver studieteknik i att använda dem.

Studieteknik är ett ämne som samtliga speciallärare anser vara av stor vikt och också något som de lägger ner mycket tid på. Det var få elever som själva nämnde att studieteknik är något som de fått som stöd för lektionsarbetet eller sina studier. Det var bara Jenny som berättade hur bra det varit för henne. Det framkommer också att speciallärarna har erfarenhet och kompetens att genomföra detta. Frågan är om tiden räcker till.

Eftersom studieteknik är så viktigt men individuellt för en person med dyslexi bör det få större utrymme i undervisningen. Möjligheten att få behålla sin lärobok och få lära sig att stryka under, stryka över, rita i eller anteckna i borde vara självklar.

Bemötande från lärare

Samtliga intervjuade speciallärare sade att de förklarar och berättar för övriga undervisande lärare om elevernas behov på grund av dyslexin men ändå upplever eleverna inte att de får tillräckligt med stöd. Det kan vara som Malin uttrycker det att ”man inte orkar påminna läraren jämt”. Eleverna vill att lärare i större utsträckning ska minnas deras behov och Malin säger:

- Det som är bra för mig är ju ofta bra för de andra i klassen också, att få papper i mejlen eller få saker i förväg.

Det här är andra reflektioner som kom fram vid intervjuerna.

- När jag äntligen genomgått utredningen fick jag det väntade svaret att jag hade diagnosen dyslexi. Det var faktiskt en lättnad, jag hade en anledning till varför skolarbetet gick långsammare för mig. Jag hade ändrat uppfattning och insett att det kan vara en fördel att ha dyslexi.
- Ni lärare ska veta att det inte är en lätt process dyslexielever går igenom och att den tar tid, både att inse vad dyslexi är och acceptera att det är något annorlunda med en. Många får som jag reda på det i början av gymnasiet då allt annat i kroppen och omgivningen händer. Ni kan tänka på att det ofta är känsligt att prata om dyslexin när andra i klassen hör.

Önskade anpassningar

Alla intervjuade ungdomar utom Lisa hade en smart telefon och de använde den även som ett hjälpmedel. De flesta hade laddat ner applikationen Daisy Reader så att de kan lyssna på talböcker. De hade annars Mp3spelare så att de kan lyssna på inlästa läromedel. De här produkterna är inte upptagna som hjälpmedel i landstingens hjälpmedelsförteckning och måste därför köpas in av skolan, ungdomarna själva eller deras föräldrar.

Man kan också vända på det och säga så här, att ungdomar i dag har eller vill ha en smart telefon och med den kan de få tillgång till bra applikationer som utvecklats för gemene man. Kostnaden för dessa applikationer ligger mellan noll och etthundra kronor (år 2012). Eleven har alltså mediet men behöver anpassningen och kunskap om att använda just den anpassningen. Man får en talsyntes till telefonen för cirka tjugofem kronor medan en talsyntes till en dator kan kosta cirka ettusen kronor. Oavsett vem som betalar applikationen, skolan eller eleven, så är det ett kompletterande undervisningsmaterial.

Vid intervjuerna använde jag en Ipad och visade applikationerna som jag har där. Jag har motsvarande applikationer i min telefon. Applikationerna var nya för eleverna. Vid ett senare tillfälle e-postade jag dem en förteck-

ning, som finns hos Dyslexiförbundet, med bra applikationer för personer med dyslexi. Tack vare e-post och webbsidor kan kunskap spridas snabbt till elever och

lärare. Förhoppningsvis hjälper speciallärarna eleverna att hitta bra studieteknik så att de kan använda applikationerna på ett för dem meningsfullt sätt.

Ungdomarna som jag intervjuade blev mycket intresserade av min Ipad och tyckte att deras gymnasieskolor borde köpa in skrivplattor som de kan få låna på samma sätt som de idag lånar en bärbar dator.

I dag kan allmänna Internetlösningar och många av elevernas privata smarta telefoner användas som alternativa verktyg och då blir det ännu viktigare att pedagogerna i skolan har kunskap om hur skolans resurser och eleverna privata tillgångar kan kombineras. Att grupperbeta med kamera på datorn och programmet Skype, i vilket eleverna har direktkontakt med varandra är exempel på ett nytt sätt att arbeta på. Ett annat är att fotografera anteckningar som står på Whiteboarden och lägga in dem direkt i ett dokument, både muntligt och skriftligt.

Anita Hildén

Referenser

Dyslexiföreningen, 20120530, http://dyslexiforeningen.se/index.php?option=com_content&view=article&id=99&Itemid=55

www.matteklotter.se, 20120601

Myrberg, Mats, 2007: *Dyslexi – en kunskapsöversikt*. Vetenskapsrådet

Skolverkets kvalitetsgranskning ”Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i grundskolan”. Rapport nummer 2011:8

Socialstyrelsen 2003, Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsas – ICF, <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2003/2003-4-1>

Svensk författningssamling Skollag SFS nr: 2010:800

Anpassningar för oss med dyslexi

Intervjuer med elever och lärare på gymnasiet och universitetet

Man kan säga att Internet och smarta telefoner är den nya tidens alternativa verktyg i skolan. Därför är det viktigt att lärarna har kunskap om hur verktygen kan användas i undervisningen och att eleverna får lära sig att använda sig av dem.

Den här rapporten bygger på en intervjustudie med elever med dyslexi och lärare i gymnasiet och på universitetet. De tillfrågades om sin skolsituation och vilka behov de har av anpassningar i undervisningssituationer.

Intervjustudien är genomförd av Anita Hildén på uppdrag av Dyslexiförbundet och Hjälpmedelsinstitutet. Rapporten togs fram inom ramen för projektet ”Vägar till arbete” som drivs av Hjälpmedelsinstitutet med medel från Arvsfonden.

Hjälpmedelsinstitutet – ett nationellt kunskapscentrum

Vår kunskap bidrar till ett bättre samhälle för människor med funktionsnedsättning. Våra ägare är staten och Sveriges Kommuner och Landsting.

Box 2047
174 02 Sundbyberg
Tfn 08-620 17 00
Texttfn 08-759 66 30
registrator@hi.se

Artikelnummer
13316